

Интернетот им обезбеди на истражувачите да ги објават резултатите од своите истражувања да бидат достапни за сите во секое време. Ова се однесува на написи во списанија, без разлика дали нивната библиотека е претплатена на списанието во коешто се објавени написите, како и на други резултати од истражувања како што се конференциски документи, тези или извештаи од истражувања. Ова е познато како отворен пристап.

Истражувачите ги објавуваат своите резултати за да воспостават свои ставови за истражувањето и да им овозможат на други истражувачи да градат врз нив. Во случајот со написи во списанија, само најбогатите институции можат да си дозволат разумен дел од сите објавени академски списанија и затоа истражувањето и пристапот до такви написи не бил секогаш лесен за повеќето истражувачи. Отворениот пристап го променува сето ова.

Што е отворен пристап

Литературата за истражување со отворен пристап е составена од слободни, онлајн копии на рецензирани написи и конференциски документи, како и технички извештаи, тези и работни документи. Најчесто не постојат ограничувања со лиценцирање на нивната употреба од страна на читателите. Според тоа тие можат слободно да се користат за истражувања, предавања и други потреби.

Што не е отворениот пристап

Постојат разни недоразбирања околу отворениот пристап. Отворениот пристап не е самостојно издаваштво, ниту начин да се заобиколат рецензиите и публикациите, ниту е некој вид второкласно, евтино издаваштво. Едноставно, отворениот пристап е средство со коешто резултатите од истражувањата се слободно достапни онлајн за целата истражувачка заедница.

Како се обезбедува отворен пристап?

Отворениот пристап може да се обезбеди на разни начини. Истражувачот може да стави копија од секој напис во архива со отворен пристап или складиште на документи, или може да објавува написи во списанија со отворен пристап. Исто така, истражувачот може да стави копија од секој напис на свој веб-сајт или на веб-сајтот на институцијата. Трите начини за отворен пристап обезбедуваат многу поголем пристап до написите отколку истите да се скриени во списанија за коишто треба да се плати претплата. Првите два начини претставуваат многу посистематизиран и поорганизиран пристап отколку третиот и ги максимизираат шансите другите истражувачи да ги лоцираат и да ги прочитаат написите.

Архивите или складиштата на документи со отворен пристап се дигитални колекции на истражувачки написи што се поставени од нивните автори. Во случајот со написите во списанија, тоа може да биде направено или претходно (пред-печатење) или по објавувањето (по-печатење). Овој начин е познат како „самостојно архивирање“. Овие складишта на документи ги прикажуваат метаподатоците за секој напис (наслов, автор и други библиографски детали) во формат кој одговара на Протоколот на иницијативата за отворен пристап за собирање метаподатоци (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting) – ОАИПМХ.

За да пристапите до содржината на овие архиви може да го користите пребарувачот Гугл (Google) или еден од специјализираните пребарувачи за попрецизно и поефикасно пребарување. Специјализираните пребарувачи систематски ја собираат содржината на архивите низ светот, правејќи база на одатоци од тековното глобално пребарување. Складиштата на документи со отворен пристап можат да бидат мултидисциплинарни и да се лоцирани на универзитети или други истражувачки институции, или можат да бидат централизираны и само за една област, како што се оние коишто покриваат определени области од физиката или сродни дисциплини, наречени архив (arXiv). Во почетокот на 2005 година постоеа скоро 40 архиви со отворен пристап во Велика Британија, а голем број универзитети и истражувачки институции планираа да направат свои. Списокот на архиви со отворен пристап во Велика Британија го одржува Епринтс.орг (Eprints.org) од Универзитетот во Саутемптон. Ако вашата институција нема архива, на овој сајт можат да се најдат детални информации за тоа како да се направи. Самостојното архивирање е меѓународно движење што брзо се развива, а некои финансисери планираат централни архиви коишто би ги содржеле написите на корисниците на нивните грантови.

Ако сте загрижени дека издавачите на списанија би можеле да имаат рестрикции на авторските права коишто би ве спречиле самостојно да ги архивирате вашите написи, тоа нема да се случи во најголемиот број случаи. Тековните политики на издавачите за самостојното архивирање и авторските права детално се опишани на веб-сајтот на проектот СХЕРПА (SHERPA) во Универзитетот во Нотингем.

Списанијата со отворен пристап се рецензирани списанија до чиишто написи секој може бесплатно да пристапи онлајн. Често тие можат да се издадат и во печатена верзија. Некои, главно оние коишто се објавени од универзитетска катедра или со значителна финансиска помош, не наплаќаат ниту за авторот, ниту за страниците. Други, пак, наплаќаат за објавување на написот, според традиционалниот модел каде што библиотеките плаќаат за пристап до содржината на списанието преку претплата. Оваа сума може да биде платена од авторот(ите), но најчесто е финан-

сирана од грант за истражување или институционални фондови. Вашата институција можеби веќе одлучила да плаќа за да се објавуваат написи со отворен пристап, или можеби вашето тело за финансиска помош го прифатило плаќањето каде дел од својата политика. Списокот на тела за финансиска помош коишто изрично доделуваат фондови за оваа намена се наоѓа на веб-сајтот на БиоМед Централ (BioMed Central). БиоМед Централ е познат издавач со отворен пристап што издава над 100 списанија. Друг пример за списанија со отворен пристап се списанијата на Јавната библиотека на науките (Public Library of Science), ПЛОС Медицина (PLOS Medicine) и ПЛОС Биологија (PLOS Biology).

Ако авторот се наоѓа во тешка финансиска состојба, БиоМед Централ, Јавната библиотека на науките и други издавачи на списанија со отворен пристап не наплаќаат за објавување. Сумите што ги наплаќаат списанијата со отворен пристап значително се разликуваат, но само за илустрација, БиоМед Централ наплаќа 330 британски фунти за напис во повеќето негови списанија, додека Јавната библиотека на науките наплаќа 1.500 американски долари (800 британски фунти). Во 2004 година ЈИСЦ (JISC) склучи договор со БиоМед Централ во името на британските институции да не им наплаќаат на авторите за објавување во околу 90 биомедицински списанија.

Друга форма на отворен пристап може да се најде во „хибридните“ списанија. Тоа се публикации што дозволуваат написот објавен онлајн да биде пристапен за сите бесплат-

но доколку авторот се согласи да плати за публикацијата. Пример за хибридно списание е Записи на Националната академија на науките, коешто дозволува написот да биде со отворен пристап за сума од 1.000 долари.

Зошто авторите треба да обезбедат отворен пристап до нивните дела?

Постојат се повеќе докази што покажуваат дека истражувачките написи што се самостојно архивирани се многу почесто цитирани од оние кои не се самостојно архивирани. Во повеќето области постои најмалку двојно зголемување на стапката на цитираност. Исто така, истражувачкиот круг, во којшто делото е објавено, читано, цитирано и унапредено од други истражувачи, е подобрен и забрзан ако резултатите се достапни врз база на отворен пристап. Претпоставувам дека и вие претпочитате да можете лесно и без никакви ограничувања да пристапите до сите написи што треба да ги прочитате и да ги искористите за вашето истражување.

Овој документ е напишан од Алма Сван од Клучни перспективи (Key Perspectives Ltd) за ЈИСЦ и продуциран и уреден од Сара Хасен и тимот за комуникации на ЈИСЦ. Други форми на кратки упатства можат да се најдат на следниот линк:

www.jisc.ac.uk/publications

Дополнителни информации и ресурси

Иницијативи за отворен пристап на ЈИСЦ

Програмата ФАИР (FAIR Programme) на ЈИСЦ оценува и истражува нови механизми за делење пристап до институционални ресурси:

www.jisc.ac.uk/programme_fair.html

Проектите ДЕДАЛ (DAEDALUS) и ТАРДИС (TARDIS) ги истражуваат новите модели на градење ефикасни институционални складишта: www.lib.gla.ac.uk/daedalus и <http://tardis.eprints.org>

Проектот еИзданија ОК (ePrints UK) работи на развивање национални услуги фокусирани на определени дисциплини за пристап до е-изданија од складишта со отворен пристап: www.rdn.ac.uk/projects/eprints-uk

Архиви со отворен пристап и самостојно архивирање

Веб-сајтот Епринтс.орг содржи општи информации за архиви со отворен пристап, вклучувајќи и список на постојни архиви и упатство како да се направи таква архива: www.eprints.org

За најдобри пребарувачи за отворени архиви погледнете: ОАИстер www.oaister.org и Сајтбејс <http://citebase.eprints.org/cgi-bin/search>

Проектот СХЕРПА развива архиви со отворен пристап во голем број универзитети на кои има истражувања: www.sherpa.ac.uk

Издавачите можат да ја проверат политиката за дозволи на: www.sherpa.ac.uk/romeo.php и од списание на: <http://romeo.eprints.org>

Именикот на складишта на документи со отворен пристап е пилот-услуга и нуди меродавна листа на складишта на документи со отворен пристап www.opendoar.org

Списанија со отворен пристап

За повеќе информации околу БиоМед Централ, најголемиот издавач на списанија со отворен пристап посетете го веб-сајтот www.biomedcentral.com За список на тела коишто доделуваат грантови за плаќање на трошоците за објавување погледнете www.biomedcentral.com/info/about/apcfaq#grants За Јавната библиотека за наука погледнете www.plos.org За најнова верзија на список на списанија со отворен пристап погледнете www.doaj.org

Цитирање на отворен пристап и студии за влијание

Првата студија за зголеменото влијание на написите за истражувања со отворен пристап беше од Стив Лоренс www.nature.com/nature/debates/e-access/Articles/lawrence.html Потоа следеа студии од Мајкл Курц <http://cfa-www.harvard.edu/~kurtz/jasist1-abstract.html> и <http://cfa-www.harvard.edu/~kurtz/jasist2-abstract.html> Последното дело за влијанието на написите со отворен пристап е од Харнад и Броди www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html

Други ресурси за отворен пристап

<http://www.arl.org/sparc/>
www.arl.org/sparc/soa/#forum
Американски форум за дискусии на научници (главно за истражувачи)
<http://amsci-forum.amsci.org/archives/American-Scientist-Open-Access-Forum.html>